

ТАРЗИ ТАЪЛИМИ МАВЗЎИ “ШАРҲИ ҲОЛ ВА МЕРОСИ АДАБИИ ВОСИФӢ” ДАР СИНФИ 8

Ҳикмат Султонович Ҳикматов

устоди кафедраи адабиётшиносии ўзбеки Донишкадаи давлатии педагогии Чирчики вилояти Тошканд

АННОТАТСИЯ

Доир ба мавзӯи мутазаккира, яъне “Шарҳи ҳол ва мероси адабии Восифӣ” дар “Нақшай тақвимӣ – мавзӯи фанҳои хониш ва адабиёт барои синфҳои 3-11 дар соли хониши 2021-2022 ҳамагӣ як соат ҷудо карда шудааст. Аслан, ба ҳаёту фаъолияти З.М.Восифӣ дар барнома ду соат ҷой дорад, ки мавзӯи дарси дуум – “Намунаҳо аз ашъор ва ҳикояҳо аз “Бадоеъ-ул-вақоеъ” ном дошта, дар китоби дарсӣ (А.Қамарзода, Ҷ. Эшонқулов, У. Қамарова, “Адабиёт” синфи 8, Тошканд, хонаи эҷодии таъбу нашри “Ўзбекистон”, соли 2019) ба он аз саҳифаи 76 то 99 маводи омӯзишӣ оварда мешавад. Тибқи нақшай тақвимӣ дарсҳои 11-12 – умро дар бар мегирад.

Калимаҳои таъриҳӣ: иқтидори ғавқуллода, вазну қофия, мазҳаб, кулӯла, мафкура, ёддошт, санад, ҳуҷуста, қозию муфти, зарбулмасалу мақол, таъбир.

HOW TO TEACH THE TOPIC "BIOGRAPHY AND THE LITERARY HERITAGE OF VASIFI" IN THE 8TH GRADE

ABSTRACT

Only one hour is allocated on the topic of "Curriculum vitae and literary heritage of Wasifi" in the "Calendar Plan - the subject of reading and literature for grades 3-11 in the 2021-2022 academic year. In fact, there are two hours in the program dedicated to the life and work of Z.M. , U. Kamarova, "Literature" 8th grade, Tashkent, Creative Publishing House "Uzbekistan", 2019). According to the schedule, it includes lessons 11-12.

Keywords: extraordinary power, weight and rhyme, madhhab, kulula, ideology, memorandum, document, document, judge, mufti, proverbs and sayings, interpretation.

МУҚАДДИМА

Омӯзгор ҳангоми омӯзондани мавзӯи мазкур пеш аз ҳама бояд омодагии хуб бинад. Вай ҳатман аз манбаъу сарчашмаҳое, ки доир ба ҳаёту эҷодиёти З.М. Восифӣ маълумоти мушаххас медиҳанд, воқиф бояд бошад. Ва дар чараёни гузаштани дарси “Шарҳи ҳол ва мероси адабии Восифӣ” аз онҳо устокорона истифода менамояд. Вагарна, дарс мисли як нақли ҳикоя мегузарад, ки бо таъбу завқи донишомӯзон кам таъсир мекунад ва боиси зуд фаромӯш шудани он мегардад. Чунки донишомӯз айнан, ана дар ҳамин мавзӯ метавонад дар бораи Восифӣ маълумоти кифоягӣ ҳосил намояд. Зеро дар бораи Восифӣ дар дарсҳои “Адабиёт тоҷик” дар барномаи таълимӣ ин қадар соат ва ҳамин ҳаҷм мавод чудо карда нашудааст. Аз ин рӯ омӯзгор масъулиятро бештар ҳис карда, барои дар хотири донишомӯзон нақш бандондани симои Восифӣ омодагии хуб бинад.

ТАҲЛИЛИ АДАБИЁТ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Хуб мешуд, ки барои мукамалтар омӯзондани мавзӯ доир ба он слайдхоро дар асоси нақшаи пешакӣ омодадида таҳия мекард. Фаразан, вай метавонад ҳамагӣ панҷ саҳифа слайд ва ҳар кадом дар асоси панҷ нақша тайёр намояд ва онро ба таври зерин омода сохтан манфиатноктар аст.

Слайди 1

1. Сурати Восифӣ бо сабти соли тавлид ва вафот:
 - а) Мухтасари ҳасби ҳол;
 - б) Овони ҷавонӣ;
 - в) Ҷанҷолҳои сиёсӣ;
 - г) Мочароҳои динӣ;
 - ғ) Маркази илмӣ ва адабии Ҳирот.

Слайди 2

2. Истеъдоди ғавқуллодаи шоир:
 - а) Мубоҳисаю мунозираҳо дар 12-13- солагӣ;
 - б) Майли шоир ба илми муаммо;
 - в) Шиносоии шоир дар 16- солагӣ бо Навоӣ;
 - г) Эътирофи Навоӣ ба муаммокушоии вай;
 - ғ) Сухбати сарлашкар – Начми Сонӣ дар хусуси чистонкушоии шоир.

Слайди 3

3. Ҳунарҳои Восифӣ ҳамчун шахсияти ҷудогона.

- а) Ҳунарҳои қувваи сарпанча, давандагӣ, шиноварӣ, сабурӣ, воизӣ;
- б) Нотинҷии муҳити Ҳирот дар тақдири Восифӣ;
- в) Ба Эронӣ Машҳад, Самарқанду Бухоро омадани шоир;
- г) Ба Тошканд рафтани вай ва сабабҳои он;
- ғ) Солҳои охири ҳаёти шоир ва ба охир расондани “Бадоеъ-ул-вақоеъ”

Слайди 4

4. Мероси адабии Восифӣ

- а) Мухтасари мунтахаботи “Бадоеъ-ул-вақоеъ”;
- б) Хусусиятҳои фарқкунандаи ин асар аз дигар ёддоштҳо;
- в) Афкори сиёсӣ-иҷтимоии Восифӣ;
- г) Мухтасари ҳикояи “Кимёгар”;
- ғ) Ҳикояти “Тири тиллоии Санҷар”;

Слайди 5

5. Муносибати Восифӣ ба шоҳонӣ давру замони худ:

- а) Баҳои Восифӣ ба Ҳусайн Бойқаро ва Мирзо Улуғбек;
- б) Ситоиши аҳли илму ҳунар дар “Бадоеъ-ул-вақоеъ”;
- в) Ҳикояту латифаҳои халқӣ дар асар;
- г) Забон ва услуби “Бадоеъ-ул-вақоеъ”;
- ғ) Аҳамияти тарбиявию ахлоқии асар;

Ҳини сар кардани дарс зарур аст, ки аз проектор ва табло истифода наояд. Пеш аз он ки ба қисми оғози дарс пардозад, вай бояд сухани С. Айниро аз китоби дарсӣ (саҳифаи 76) пурра хонда диҳад:

“Восифӣ қасиданависи забардаст аст, дар ғазал лирикаӣ баланд дорад, чистонҳоро устодона гуфтааст, муаммоҳоро ногуфта мекушояд, дар донишмандии вазну қофияи шеър иқтидори фавқуллода дорад, дар ҳаҷвҳои маҳорати ҳайратовареро соҳиб аст. Ӯ насрнависи олидарачаи замони худ низ буд ...”.

Садриддин Айнӣ

МУҲОКИМА

Пас аз он, аз донишомӯзон ҳар як хусусияти дарс катиба оварда шударо ба тарзи саволу ҷавоб пурсида гирад. Масалан, чунон савол гузорад, ки ҷавобҳои кӯтоҳаки “қасиданависи забардаст”, “устоди чистонгӯ”, “иқтидори фавқуллода”, “маҳорати ҳайратовар”, “насрнависи олидарача” мувофиқ ояд. Баъд аз он вай диққати донишомӯзонро бевосита ба экран ҷалб наояд.

Аввалан таввасути проектор сурати Восифӣ намудор мегардад, ки ин аллакай дар тасаввури донишомӯзон маълумоти назарии зоҳирӣ доир ба адиб пайдо мекунонад. Ҳамин тавр, аз рӯи боби 1 доир ба ҳар як зерсатрҳои дар он нишондода бо чор-панҷ ҷумлаи соддаи хотирмон ба фаҳмондани дарс мепардозад. Агар омӯзгор чараёни дарсро дар асоси тақсимоти вақт ба назар гирад, зарур аст, ки ба ҳар як саҳифаи слайдҳо 8 дақиқа вақт чудо намояд. Панҷ дақиқаро ба масъалаҳои ташкилии дарс чудо карда мемонад. Чунки дар раванди гузаштани дарс ба баъзе масъалаҳои берун аз дарс ҳам, вале мутааллиқи фанни адабиёт рӯ ба рӯ гаштан мумкин аст. Яъне, вай аз рӯйи нақшаи дар экран пайдошуда, ба зерсатри *a* ба таври мухтасар метавонад чунин ҷумлаҳоро истифода барад: “Зайниддин Муҳаммад Восифӣ устои назм ва наср аст. Вай намояндаи адабиёти асрҳои XVI форсу тоҷик мебошад. Ӯ соли 1485 дар Ҳирот таваллуд ёфтааст. Падари ӯ Абдуҷалил ном дошт. Одами бофазлу ҳунар буд”. Ба ҳамин тариқ аз рӯи нақша ба ҳар як зерсатр бо чор-панҷ ҷумлаи содда истода мегузарад. Ин аз як ҷиҳат кори худ омӯзгорро сабук гардонад, аз ҷониби дигар барои пайдарпай аз худ намудани мавзӯ ба донишомӯзон низ ёрӣ мерасонад. Чараёни маърузаро то боби дуюм оварда, барои мустаҳкам кардани мақсади асосии дарс аз рӯйи нақшаи мазкур ба тарзи саволу ҷавоб донишомӯзонро ҳушёртар карданиш ҳам мумкин аст.

Аз рӯи боби дуюм, омӯзгор аввал дар экран слайди 2-ро кушода, диққати донишомӯзонро ба калимаи “фавқулода” ҷамъ менамояд. Сухани арабӣ будани он ва ба маъниҳои “аз одат берун”, “ҳангуфт”, “ачиб”, “ғариб”, “бисёр” омаданиро гуфта мегузарад. Ба дарс алоқамандии ин лафзро бо таърихчаи дар баҳсу мунозираҳо иштирок кардани Восифӣ вобаста менамояд. Ҳамзамон ин байти Гулханиро меорад:

“Офтоби ман ба зери хоку ман шаб то саҳар,
Хок бар сар мекунам, то офтоб ояд бурун.

Ҳамин тавр ҷӣ гуна ислоҳ кардани Восифӣ ва розӣ шудани Гулханиро фаҳмонда мегузарад:

“Офтобам зери хоку шаб мани хунинчигар,
Хок бар сар мекунам, то офтоб ояд ба дар”

Доир ба ин боб низ то охир дар асоси супоришҳои дар зерсатрҳои нишондода маълумот медиҳад. Ҳангоми фаҳмондани мавзӯ маҳорат ва таҷрибаи омӯзгор роли ҳалкунандаро мебозад. Мумкин аст, ки вай сари ҳар як боб усули саболу ҷавобро ба кор барад. Ё худ метавонад, ки пас аз пурра ва

комилан фаҳмондани дарс бо мақсади мустаҳкам кардани он бо донишомӯзон ба тариқи сӯҳбат зерсатрҳоро баррасӣ намояд. Вай дар вақти фаҳмондани боби сеюм аз слайди 3 метавонад донишомӯзони ҷудогонро алоҳида номбар карда вазифадор кунад, ки айнан вай баъди нақли омӯзгор ба ин ё он хислати шоир ҷавоб медиҳад. Ин худ аз худ донишомӯзро хушёр мекунад, ки хислатҳои Восифиро пурра дар хотир гирад. Фаразан, хислати “қувваи сарпанча” – и шоирро фаҳмонда истода, чунин мегӯяд: “Восифӣ соҳибхунари тавоност. Дар чандин кор намояндаи ягона мебошад. Сарпанчаи мустаҳкам дорад. Дар Хуросон мисли ӯ ҳеч як забардасте набуд. Ба қувваи сарпанчаи ӯ зафар наёфтааст. Ё худ илова мекунад: “Восифӣ шиновар- оббози моҳир аст. Боре дар Боғизоғон Ҳусайн Мирзо фармуд, ки ду дасти ӯро бо ду пояш баданд. Сипас, кулӯла карда дар ҳавз андохтанд. Вай дар ин муддат аз вақти намози пешин то намози аср дар он ҳавз оббозӣ кард. Вай иродаи қавӣ дошт”. Айнан, ҳуди ҳамин тавр тибқи нақшаи зерсатрҳо доир ба хислатҳои Восифӣ нақл мекунад. Ва қулли раванди дарс то зерсатрҳои боби 5 – уми слайди 5 ба донишомӯзон фаҳмонда мешавад. Вақте ки зерсатри нақшаи охири боби хотимавӣ яъне, “Аҳамияти тарбиявию ахлоқии асар” аз ҷониби омӯзгор бо чорпанҷ ҷумлаи соддаи хотирмон гуфта мешавад, вай метавонад бо мақсади мустаҳкам кардани дарс аз саволномаҳо истифода намояд. Агар омӯзгор саволномаи пешакӣ тайёр накарда бошад, вай метавонад, ки дар ҷараёни дарс мутобиқи ҳар як зерсатр ду ё се саволро бадоҳатан ба муҳокимаи донишомӯзон таҳия созад.

Дар вақти ташкил кардани методи сӯҳбат ё усули саволу ҷавоб зарур аст, ки онро дар байни ҳуди хонандагон аз рӯи зергурӯҳҳо ба роҳ монад. Чунки ин ба дарки маъно ва аз худ кардани мақсади дарс мусоидат мекунад. Дар ин қисм ба панҷ гурӯҳ ҷудо кардани донишомӯзон қулайтар аст. Яъне ҳар як гурӯҳ панҷтоғӣ савол тайёр мекунад ва байни ҳам мубодилаи афкор ба роҳ мемонанд. Омӯзгор ҳамчун назоратчи кор бурда, рафти ҷараёно ба зери мушоҳида мегирад. Усули саволгузорӣ ва ҷавобдиҳии онҳоро ба низом медарорад.

Усули дигар ин ки омӯзгор ҳар як слайдро ба ҳар як гурӯҳ вобаста мекунад. Яъне гурӯҳи якум аз рӯи супоришоти зерсатрҳои слайди 1 - уми боби 1 ва гурӯҳҳои дигар ҳам айнан дар ҳамин пайдарпайӣ ба тартиб додани савол ва ҳам омодагӣ ба ҷавобҳои суолҳои гурӯҳи дигар тайёрӣ мебинанд. Ҳамин тариқ мавзӯ дар натиҷаи як ё ду маротиба такроран баррасӣ гардидан хуб дар хоҳири

онҳо нақш мебандад. Мувофиқи саволу ҷавоби донишомӯзон, омӯзгор метавонад, ки шогирдонро бо мақсади рӯҳбаланд намудан баҳогузори намояд. Вале асрори дарсро то охир ба донишомӯзон то он даме ки ду ё се дақиқа ба задани занги танаффус мемонад, намегӯяд.

НАТИҶАҲО

Пас аз анҷом ёфтани ҷараёни нақли дарс, мустаҳкамкунӣ, саволу ҷавоб, баҳогузори ва супоридани вазифаи хонагӣ, омӯзгор аз донишомӯзон мепурсад, ки дар раванди дарс чӣ навигарию пайхас намудаанд. Шояд донишомӯзони зукко ва аълохон баъзе ҷиҳатҳои хотирмони дарсро ёдрас намоянд. Масалан, мумкин аст, ислоҳ кардани байтҳои Гулханиро аз ҷониби Восифӣ ба ёд оранд, ё кулӯла шуда, дар ҳавз оббозӣ карданаширо гуфта гузаранд. Аммо ин ҳама аз сирри дарс беҳабар мондани онҳоро далолат мекунад. Вақте ки омӯзгор ба донишомӯзон дар дафтари луғаташон панҷ калима, масалан, “фавқулода”, “кулӯла”, “танзим”, “анҷом” ва “раванд” – ро менависонад ва айнан дар ҳуди ҳамин ҷо боз таъкид мекунад, ки оё онҳо ягон асрори дарсро фаҳм карданд? Агар ин дафъа ҳам аз онҳо ҷавоби саҳеҳ нагирад барои худааш асрори дарсро ба тариқи саволу ҷавоб кушода медиҳад. Масалан, ба онҳо савол медиҳад, ки дарсамон аз чанд слайд иборат буд? Бешубҳа аз панҷ гуфта ҷавоб медиҳанд. Боз мегӯяд, он аз чанд боб иборат буд? Ба як овоз аз панҷ боб гуфта посух мегардонанд. Ҳар як боб аз чанд зерсатр иборат буд? -Аз панҷ зерсатр! Вай дар ҳамин ҷо аз панҷ ҷумла иборат будани ҷавоби зерсатри якум, аз панҷ ҷумла сохта шудани ҷавоби зерсатри дуюм, ёдовар шудани панҷ хислати ҷудоғонаи шоир, ба панҷ гурӯҳ тақсим кардани донишомӯзон, ба панҷ нафар баҳои панҷ гузошта шудан, панҷ луғат ҳамчун вазифаи хонагӣ супурда шудан ва боз чандин панҷҳои ҷараёни дарсро гуфта мегузарад. Яъне вай мегӯяд, ки мо метавонем ба дарси худ методи “Хамса” ё “Панҷгона” ном гузорем. Зеро, дарси мо дар асоси панҷ слайд, панҷ боб, панҷ зерсатр, панҷ гурӯҳ ва панҷ луғат ташкил карда шуда буд.

ХУЛОСА

Дар хотима вазифа месупорад, ки дар мавзӯ боз кадом панҷиҳо ҳаст, ки мо дар он бора нагуфтаем...

Ин усули ба роҳ мондани таълими дарсҳои адабиёт ба гумони камина хеле ғоиданок аст, чунки донишомӯзонро маҷбур месозад, ки аввалан дарсро

дар хона бори дигар такрор карда хонанд, сониян онҳоро водор месозад, ки ақаллан ба ҳар як боб як ё ду чумларо дар хотир нигоҳ доранд. Чунки аз рӯйи меъёри муайяншуда амал кардан барои дар дигар соҳаҳо ҳам муваффақ гардидани онҳо кӯмак менамояд. Ба вижа, ин тарзи гузаштани мавзӯҳо ба тарбияи иродаи онҳо низ аз аҳамият холӣ нест.

REFERENCES

1. Ҳикматов, Ҳ.С. (2021). ТАҲСИРИ МУХТАСАРА МЕБОЯД. Academic Research in Educational Sciences, 2(10)? 1008-1013. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2021-10-1008-1013>
2. Ҳикматов Ҳикмат Султонович, (2021). ТАВСИЯҲО ДООИР БА ТАРЗИ ТАЪЛИМИ МАВЗӢИ “ҲАЁТ ВА ФАЪОЛИЯТИ АБӢАБДУЛЛОҲИ РӢДАКӢ” ДАР СИНФИ 7. Involta Innovatsion Scientific Journal. Vol. 1, ISSUE 1, 2021. December. www.involta.uz .
3. А.Қамарзода, Ч. Эшонкулов, У. Қамарова, “Адабиёт” синфи 8, Тошканд, хонаи эҷодии таъбу нашри “Ӣзбекистон”, соли 2019.
4. ”Фарҳанги забони тоҷикӢ”, (чилдҳои 1,2) - Москва, 1969.
5. 48. Ҳикматов Ҳ.С. (2021). МУЛОҲИЗАҲО ПЕРОМУНИ ТАРЗИ ТАЪЛИМИ ИБОРА. Academic Research in Educational Sciences, 2 (12), 307-314. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2021-12-307-314>